

УДК 378.147:371.13

Тетяна СУЩЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор, Класичний приватний
університет, м. Запоріжжя

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті теоретично обґрунтовано методологічні підходи до організації освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти, зорієнтованих на підготовку майбутніх фахівців до психолого-педагогічної діяльності в умовах професійно-технічних навчальних закладів. Наведено загальні кваліфікаційні вимоги до педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів та відповідні дії їхнього задоволення на етапі оволодіння майбутніми фахівцями певними професійними компетенціями. Зазначено сутність психолого-педагогічної підготовки та її роль у професійній моделі сучасного педагогічного працівника.

Ключові слова: методологія, майбутні фахівці, підходи, професійно-технічні навчальні заклади, психолого-педагогічна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, зокрема професійно-технічної. Вирішальну роль у забезпеченні належної якості та конкурентоспроможності професійно-технічної освіти відіграють педагогічні працівники. Вимоги до освітнього процесу сучасного професійно-технічного навчального закладу стосовно змістової і процесуальної сторони навчання форму-

© Сущенко Т.

ють соціальну потребу у педагогічних працівниках, які здатні забезпечити єдність функціонального і соціального компонентів у навчальному процесі та створити умови, за яких проявляється ймовірнісний і структуроутворюючий фактор у вигляді самоорганізації інноваційної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника з новим світоглядом. При цьому навчання в професійно-технічних закладах освіти передбачає формування не просто працівника промислової сфери, який є носієм нової виробничої орієнтації, а фахівця, який володіє цілим спектром професійних якостей і технік, які, в свою чергу, дозволять йому втілювати в реальний процес власні задумки та ідеї, що припускає спеціальну психолого-педагогічну підготовку майбутніх педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів і, відповідно, визначає актуальність визначення методологічних основ їх підготовки у період навчання в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретико-методологічні засади професійної школи у вітчизняній науці розглядали І. Бендера, Н. Брюханова, Є. Громов, С. Гура, С. Демченко, І. Каньковський, О. Коваленко, М. Лазарев, В. Лобунець, О. Макаренко, Н. Ничкало та інші; психології професійної діяльності та професійного розвитку педагога – Г. Балл, О. Ганопольский, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Семиченко, О. Сергеєнкова, В. Синявський, Б. Федоришин та інші; професійної компетентності та шляхів її реалізації – К. Альбуханова-Славська, В. Бондар, Б. Гершунський, В. Гриньова, Е. Зеєр, І. Зимня, Б. Ельконін, Е. Климов, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Маслов, О. Пехота, О. Попова, І. Прокопенко, А. Реан, В. Серіков, В. Сластьонін, О. Хуторський та інші. Однак на сьогодні ще не достатньо вивчено методологічні основи ефективної психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців професійно-технічної освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методологічні підходи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. До педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів та установ про-

фесійно-технічної освіти належать викладачі, педагоги професійного навчання, вихователі, майстри виробничого навчання, старші майстри, старші майстри виробничого навчання, інструктори виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники фізичного виховання, керівники професійно-технічних навчальних закладів, науково-методичних та навчально-методичних установ, їх заступники та інші працівники, діяльність яких пов'язана з організацією і забезпеченням навчально-виховного процесу.

На посади педагогічних працівників можуть призначатися фахівці виробництва, сфери послуг, які мають вищу освіту і в подальшому здобувають відповідну психолого-педагогічну підготовку [9].

Вимоги до педагогічного працівника визначаються кваліфікаційною характеристикою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, яка забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти. Згідно з наказом МОН України про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів (2013) [8] головними складовими компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів є: професійна компетентність – якість дії працівника, що забезпечує ефективність вирішення професійно-педагогічних проблем і типових професійних завдань, які виникають у реальних ситуаціях педагогічної діяльності, і залежить від кваліфікації, загальноприйнятих цінностей моралі та етики, володіння освітніми технологіями, педагогічної діагностики та психолого-педагогічної корекції, життєвого досвіду, постійного удосконалення та впровадження у практику ідей сучасної педагогіки, методів навчання та викладання навчальних дисциплін і предметів, використання наукової літератури та інших джерел інформації для створення сучасних форм навчання, впровадження оціночно-ціннісної рефлексії; інформаційна компетентність – якість дій працівника, що забезпечують ефективний пошук, структурування інформації, її адаптацію до особливостей педагогічного процесу і дидактичних вимог, формулювання навчальної

проблеми різними інформаційно-комунікативними способами, кваліфіковану роботу з різними інформаційними ресурсами, професійними інструментами, готовими програмно-методичними комплексами, що дозволяють проектувати рішення педагогічних проблем і практичних завдань, використання автоматизованих робочих місць педагогічного працівника в освітньому процесі; регулярну самостійну пізнавальну діяльність, готовність до ведення дистанційної освітньої діяльності, використання комп'ютерних і мультимедійних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітньому процесі, ведення документації навчального закладу на електронних носіях; комунікативна компетентність – якість дії працівника, що забезпечує ефективний прямий та зворотний зв'язок з особою, яка навчається, контакт з учнями, батьками, колегами, здатність до розробки стратегії, тактики і техніки взаємодії з людьми, організацію їхньої спільної діяльності для досягнення певних суспільно значущих цілей; здатність переконувати, стверджувати свою позицію; володіння державною мовою, грамотним усним та писемним діловим мовленням, ораторським мистецтвом, професійним етикетом, а також навичками публічної презентації результатів роботи, уміннями обирати відповідні форми і методи презентації; правова компетентність – якість дії працівника, що забезпечує ефективне використання у професійній діяльності законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань.

Отже, педагогічні працівники професійно-технічних навчальних закладів відповідальні за навчально-пізнавальну та практичну діяльність учнів, від рівня їх компетентності і спільних зусиль, спрямованих на об'єкт навчання залежить рівень організації навчального процесу і досягнення підготовки висококваліфікованих молодих робітників. Саме психолого-педагогічна діяльність є об'єднуючим стрижнем професійного середовища, яка у загальному сенсі виконує організаційну, методичну та навчально-виховну функції.

Згідно з концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти психолого-педагогічна підготовка складає основу професійної підготовки педагога і передбачає формування глибоких людинознавчих

знань, комунікативних умінь та компетенцій у сфері людських відносин [7].

Одним із важливих понять у професійній підготовці є “модель фахівця” як певний перелік вимог, які висуває практика до випускника і які повинні знайти відповідне відображення в навчальному процесі (зміст освітньої діяльності, навчальні плани та програми). Дослідники теоретичних основ моделювання в професійній освіті розмежовують такі поняття:

модель діяльності фахівця, що базується на описі видів професійної діяльності, її сфери й структури, професійних ситуаціях й способах їх розв’язання (орієнтована на вивчення сфери діяльності випускників певного профілю на основі опису умов їхньої праці, необхідних знань, умінь, навичок і якостей особистості; дає відповідь на запитання про те, що потрібно фахівцеві для його успішного функціонування) [6];

модель особистості фахівця, куди включають необхідні якості й властивості, згідно з певним видом професійної діяльності (вибір базових властивостей у персонологічних моделях ведеться “від особистості” і ґрунтується на уявленні про багатофакторну структуру особистості) [1];

модель підготовки фахівця виходить із моделі фахівця й включає види навчальної й пізнавальної діяльності з оволодіння професійною діяльністю (вимагає побудови моделі фахівця, а на її основі самої моделі підготовки фахівця) [12];

акмеологічна модель фахівця, яка відображає не тільки певний професіоналізм у діяльності, а й має особистісні орієнтації до самовдосконалення [4; 5];

модель компетентного фахівця, тобто перенесення акцентів з організації навчального процесу на його кінцевий результат [10; 11].

Залежно від обраної моделі використовується певна сукупність методологічних підходів до його реалізації в освітньому процесі закладів вищої освіти. Розглянемо методологічні підходи до психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців професійно-технічної освіти як систему певних принципів і способів, які застосовуються для

організації та побудови певної діяльності, представлених за методологічними рівнями ієрархії: перший рівень (системний, інформаційний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний); другий рівень (діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, акмеологічний); третій рівень (ситуаційний, контекстний, ресурсний).

Український педагогічний словник дає таке визначення: “Система – це комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії, це різноманіття об’єктів разом з відношеннями між об’єктами та їх атрибутами”. Системний підхід трактується як “напрямок у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об’єктів як систем. Системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об’єктів, виявлення в них різноманітних типів зв’язку та зведення їх у єдину теоретичну картину” [3].

Системний підхід до організації освітнього процесу включає в себе: аналіз вихідних умов (мети підготовки, складу студентських груп, змісту програми курсу тощо); розробку системи методичних матеріалів та технологію їх використання з наступною перевіркою і внесенням необхідних коректив; заключну перевірку й оцінку системи. Системний підхід дозволяє визначити перспективи психолого-педагогічної підготовки, її основні взаємодіючі компоненти з урахуванням провідних тенденцій суспільного розвитку; реальні потреби і можливості суб’єктів підготовки, координацію і субординацію таких великих систем як освіта, наука і техніка; формування нової людини як громадянина, особистості творчого педагогічного працівника і громадського діяча.

Системний підхід дозволяє відобразити не тільки кількісне, а й якісне зростання освіти взагалі, оскільки дає можливість прогнозувати освітні процеси з урахуванням вимог суспільства до освіти, якісних зрушень у науці, у змісті та методах освіти на всіх її рівнях [13].

Інформаційний підхід – метод наукового пізнання об’єктів, процесів або явищ згідно з яким в першу чергу виявляються і аналізуються найхарактерніші інформаційні аспекти, що визначають функціонування і розвиток об’єктів, що вивчаються.

Інформаційний підхід виявляється в організаційних рішеннях, що стосуються освітнього процесу, спрямованого на психолого-педагогічну підготовку; реалізується через інформаційну техніку (технічні системи зв'язку, Інтернет і таке інше); служить для опису й пояснення пізнавальних та організаційних процесів психолого-педагогічної діяльності; виявляється у створенні суб'єктом пізнання інформаційних моделей.

Синергетичний підхід дає можливість розглянути освітній процес як систему з позиції відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток, сприяє розв'язанню протиріч, що виникають на різних рівнях освіти. З урахуванням синергетичного підходу, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців має бути відкритою системою, тобто складатися з підсистем, між якими відбувається постійний обмін інформацією; забезпечувати перехід від управління до самоуправління, від розвитку під впливом зовнішніх факторів до саморозвитку під впливом внутрішніх чинників освітнього середовища.

Культурологічний підхід являє собою сукупність теоретико-методологічних положень й організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення умов для оволодіння майбутніми фахівцями змістом педагогічної культури і розвитку педагогічних працівників як її суб'єктів. Підхід виявляється в органічному зв'язку культури з педагогічною діяльністю; спрямовує психолого-педагогічну підготовку на забезпечення майбутніх фахівців здатністю до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, перетворювальної діяльності, свідомого підкорення діяльності ціннісним соціокультурним пріоритетам, ефективного самоуправління і творчої самореалізації; здатністю постійно здійснювати моральний, етичний, світоглядний вибір, оцінювати і регулювати педагогічні обставини і ситуації, ставити мету і завдання, шукати засоби їх досягнення, приймати рішення та їх реалізовувати.

Аксіологічний підхід полягає в гуманістичній спрямованості освітнього процесу на розвиток особистості як мета, результат і головний критерій її ефективності. Цей підхід передбачає розкриття цінностей як сутнісних сил особистості, її інтелектуального, морального,

творчого потенціалу, що виражається у здатності вільно орієнтуватися в складних соціальних і професійних ситуаціях, обирати, здійснювати інноваційні процеси.

Діяльнісний підхід полягає в створенні таких умов освітнього процесу, які сприяють становленню майбутніх фахівців як суб'єктів пізнання, діяльності й спілкування. Він тісно пов'язується з особистісно орієнтованим підходом, який вимагає врахування унікальності особистості, її потенціалу, інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу.

Застосування компетентнісного підходу дозволяє відображати результати освіти в цілісному вигляді через систему ознак готовності майбутнього фахівця до виконання тієї чи іншої діяльності і, таким чином, ефективно моделювати цілі та результати психолого-педагогічної підготовки за допомогою виражених через компетенції норм її якості. У зміст освіти включаються дисципліни, що формують більшою мірою компетентність у контексті майбутньої професійної діяльності, яка має міждисциплінарний, інтегрований характер, що дозволяє готувати випускників до діяльності в динамічно мінливих умовах професійного середовища.

Акмеологічний підхід синтезує й надає особливого акмеологічного змісту загальнонауковим методологічним підходам (системному, синергетичному, аксіологічному); забезпечує цілісність суб'єкта в діяльнісних, розвивальних моделях, алгоритмах і технологіях; надає науково обґрунтовані теоретичні підстави для прогнозу результативності процесу підготовки педагогічних працівників і для проектування продуктивних моделей професійної діяльності [1].

Ситуативний підхід є підґрунтям для самостійного та творчого здобування навичок у ході освітнього процесу майбутніх фахівців; характеризується особливостями, спрямованими на створення сприятливих умов для повноцінного саморозвитку, самоосвіти, самореалізації студентів. Під час реалізації зазначеного підходу, студент із об'єкта перетворюється на суб'єкта діяльності, стає співавтором освітнього процесу. Ситуативне навчання покликане виконувати функцію проектування й розвитку активної особистості професіонала.

Контекстний підхід дозволяє максимально наблизити зміст і процес навчальної діяльності студентів до їх майбутньої професії, яка може бути представлена у вигляді диференційованої моделі діяльності фахівця (подається опис системи його основних професійних функцій, проблем і задач). Зміст психолого-педагогічної підготовки проектується як предмет навчальної діяльності що послідовно трансформується у предмет діяльності професійної, завдяки цьому знання сприймаються студентами не просто як набір певних наукових положень, а як засіб розв'язання професійних завдань. Відтворення контекстів професійної діяльності видозмінює навчальний процес, основною складовою змісту контекстного навчання стає професійна ситуація, що сприяє розвитку професійної спрямованості майбутніх фахівців.

Ресурсний підхід визначає сукупність умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей майбутніх фахівців. Ресурсами є зовнішні (засоби й умови освітнього середовища) і внутрішні (індивідуальні, особисті) можливості. Зовнішні ресурси освітнього процесу забезпечують організацію психолого-педагогічної підготовки в комфортних умовах, оптимальну динаміку працездатності, урахування рівня самопочуття студентів у навчальному режимі (педагогічні кадри, матеріальне забезпечення, засоби масової інформації, бібліотечні фонди тощо). У системі внутрішніх індивідуальних ресурсів особистості майбутнього фахівця враховуються біогенетичні, фізіологічні, психологічні і професійні ресурси.

Висновки. Вибір методологічних підходів психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців професійно-технічної освіти, зокрема педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, переважно залежить від обраної “моделі фахівця”. У досягненні означеної моделі на кожному етапі її формування доречно використовувати комбінації методологічних підходів, в залежності від очікуваних результатів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають в реалізації означених методологічних підходів у психолого-педагогічній підготовці майбутніх педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Александров Г. Н. Проблемы формирования модели личности специалиста. – М. : Знание, 1984. – 70 с.
2. Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії та практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. – Луганськ, 2008. – 58 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога в XXI столітті // Рідна школа, 2003. – № 6. – С. 6–9
5. Максимова В. Н. Акмеология: новое качество образования : книга для педагога. – СПб. : Из-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 99 с.
6. Моделирование деятельности специалиста на основе комплексного исследования / ред. Е. Э. Смирновой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 176 с.
7. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : наказ МОН України №1176 від 14.08.13р. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/
8. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ МОН України №665 від 01.06.2013 р. URL : mon.gov.ua
9. Про професійно-технічну освіту : закон України // Відомості Верховної ради України : офіц. веб-сайт. – К. : Парлам. Вид-во, 1998. – С. 215. URL : rada.gov.ua
10. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : практичний довідник. – Львів : Львівська політехніка, 2014. – 166 с.
11. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / В. М. Захарченко та ін., за ред. В. Г. Кременя. – К. : ДП НВЦ “Пріоритети”, 2014. 120 с.
12. Талызина Н. Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста. – М. : Знание, 1988. – 108 с.
13. Шабанова Ю. О. Системный підхід у вищій школі : підруч. – Дніпропетровськ, 2014. – 120 с.

Сущенко Т. И. **Методологические основы психолого-педагогической подготовки будущих специалистов профессионально-технического образования**

В статье теоретически обоснованы методологические подходы к организации образовательного процесса в педагогических заведениях

ях высшего образования, ориентированных на подготовку будущих специалистов к психолого-педагогической деятельности в условиях профессионально-технических обучающих заведений. Приведены общие квалификационные требования к педагогическим работникам профессионально-технических обучающих заведений, а также соответствующие действия их удовлетворения на этапе овладения будущими специалистами определенными профессиональными компетенциями. Отмечена сущность психолого-педагогической подготовки и ее роль в профессиональной модели современного педагогического работника.

Ключевые слова: методология, будущие специалисты, подходы, профессионально-технические обучающие заведения, психолого-педагогическая подготовка.

Sushchenko T. Methodological basics of psychological and pedagogical training of future professional and technical education's specialists

In the article there have been theoretically grounded the methodological approaches to organization of the educational process in pedagogical establishments of higher education oriented on training of future specialists to psychological and pedagogical activity in conditions of professional and technical educational establishments presented according to methodological levels of hierarchy: the first level (system, informational, synergetic, cultural, axiological); the second level (activity, personality oriented, competence, acmeological); the third level (situational, contextual, resource). There have been given general qualification requirements to pedagogical workers of professional and technical educational establishments (readiness to organizational, methodological and educational activity) and corresponding actions of their satisfaction on the stage of mastering by future specialist the definite professional competences. The author has determined the essence of psychological and pedagogical training (on the basis of professional training of teacher that provides the forming of deep knowledge about man, communicative skills and competences in the sphere of human relations) and its role in professional model of modern pedagogical worker which describes the main requirements to specialists and tendencies of their

demand on the labour market; formulates the definite etalon of specialists according to educational standards; reflects personality orientations, that provides dynamism, development of holistic system of competent specialist.

Keywords: *methodology, future specialists, approaches, professional and technical educational establishments, psychological and pedagogical training.*